

YLIPAAKKOLAN KYLÄTIELLÄ

Historiaa kemijokisesta perinnemaisemasta

Toim. Virpi Vainio



Kuvatoimittaja:

Mari Parpala

Taittäja-graafikko:

Milla Korpi

Kustantaja:

BoD

Julkaisuvuosi:

2022

Kansikuva:

Ylipaakkolan hiekkatie.

(Kuva: Virpi Vainio, 2021.)

YLIPAAKKOLAN KYLÄTIELLÄ

Historiaa kemijokisesta perinnemaisemasta

Toim. Virpi Vainio

© 2022 Virpi Vainio

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-6518-0

Sisällys

Museoviraston suojelema perinnemaisema	6
Läpi vuosien kulkeva rakas hiekkatie	8
Pihapiirit täynnä menneiden sukupolvien jälkiä	13
Leipää, särvintä, tukkeja	28
Vaimot net meän perällä oikeastaan kaikki työt tekivät	39
Tooleja ja rökönämattoja	43
Luoja joka tämän on järjestänyt	51
Sydämmen rakkaat terveiset sinulle sinne jonnekin	67
Sanottiin tännepäin olevan sota tulossa	71
Evakkopäivät lähimetsässä	81
Lohi kuolee, elämänlanka katkeaa	84
Poissa omasta Tervolasta	88
Kun koulu syyskuun alussa alkoi	99
Ihmiset aina istahti ja raatas kyläkaupan penkillä	107
Muistelukset	110
Revontulet näkyvät tulevillekin sukupolville	154

Museoviraston suojelema perinnemaisema

Käsissäsi on pieni historiikki, jossa Lapin yliopiston kulttuurihistorian tutkijat ja opiskelijat tarkastelevat Ylipaakkolantien elämää, muistoja ja maisemia kukin valitsemastaan näkökulmasta käsin.

Kirjan taustalla on Ylipaakkolantiella vuonna 2019 toteutettu *Kylän kuva* -yhteisötaideprojekti, jonka aikana alueen ihmiset kerääntyivät yhteen muistelemaan Ylipaakkolantien historiaa taideperustaisen toiminnan keinoin. Projekti oli osa taiteiden tiedekunnan opiskelijoiden Reetta Breilinin ja Mari Parpalan opinnäytetyötä. Projekti sai alkunsa Ylipaakkolantielta syntyjään olevan Matti Lahden toiveesta tuoda näkyviin alueen ja yhteisön menneisyyttä.

Tämän kirjan taustatyö käynnistyi kulttuurihistorian oppiaineessa keväällä 2020, ja se on jatkumoa *Kylän kuva* -projektin muistelutyölle. Lisäksi mukaan on otettu Tervolan kansalaisopistossa vuosina 2014–2016 kokoontuneen muistelupiirin kirjoituksia, jotka tuovat lukuihin konkreettisesti paikallisten ihmisten oman äänen. Olemme myös haas-

tatelleet Ylipaakkolantien varrella edelleen asuvia tai aiemmin asuneita ja vaikuttaneita ihmisiä ja lähettäneet kyläläisille kirjeitse pyynnön jakaa meille muistojaan tienvarren elämänmenosta.

Museoviraston suojeleman tienvarren maisemassa ja asutuksessa on säilynyt kemijokista kulttuuriperintöä, jota käydyt sodat, voimalaitosrakentaminen ja aika eivät ole muiden Lapin ja Peräpohjolan kylien tavoin onnistuneet hävittämään. Tien perinnemaiseman arvo piilleekin sen säilyneissä vanhoissa rakennuksissa, pihapiireissä, edelleen elävissä muistoissa ja elämäntavassa. Kemijokivarressa kylä, jossa on kymmenittäin vanhoja taloja ja jonka kohdalta joki näkyy avarana ilman rantojen rumia patovalleja, on harvinaisen. Miljöö ansaitsee niin suoje-lunsa kuin arvostuksensa.

Olemme valinneet kirjamme näkökulmiksi perinnemaiseman, alueen perinteiset elinkeinot vuodenkierron mukaisine metsä-, maatalous-, karja- ja kotitaloustöineen, sota- ja jälleenrakennusajan, jokira-

kentämisen ja sen seuraukset, koulut ja kaupungit sekä uskonnot, uskomukset ja käsityöperinteen.

Haluamme kiittää kaikkia haastatteluihin osallistuneita sekä Tervolan kansalaisopiston muistelupiirissä muistojaan kirjoittaneita. Jokaiselle ihmiselle hänen omat muistonsa ovat tosia; muistitietotutkimuksen tarkoituksena ei ole osoittaa historiallista totuutta. Eri ihmiset voivat muistaa saman tapahtuman eri tavoin. Muistitietotutkimuksen kiinnostus onkin siinä, mitä ja miten muistetaan ja mitä muistaminen merkitsee ihmisille ja yhteisöille.

Kirjoittajaryhmämme kiittää lämpimästi Ylipaakkolantien väkeä siitä, että olemme saaneet kulkea

kanssanne kylätiellä. Erityinen kiitos Matti Lahdelle, Kaisa Hallikaiselle, Jukka Hänniselle ja Kalle Alatalolle arvokkaista tiedoista, muistoista ja korvaamattomasta avusta. On myös paikallaan kiittää vielä erikseen Mari Parpalaa: ilman hänen yhteyksiään Ylipaakkolaan tätä kirjaa tuskin olisi olemassa. Marin ansiosta saimme muun muassa käyttöömme kattavan otoksen vanhoja valokuvia. Kiitos myös Jouko Koskelaiselle, olit monessa kohtaa projektia korvaamaton apu! Lopuksi haluamme kiittää vielä kulttuurihistorian emeritaprofessori Marja Tuomista, joka on toiminut kirjahankkeen alulle saattajana sekä artikkeleiden kriittisenä lukijana ja kommentaattorina.

Virpi Vainio



Läpi vuosien kulkeva rakas hiekkatie...

Kaisa Hallikainen

Seitsemänvuotiaana minulle tuli ympäristöoppia käytännön tasolla, kun aloin tallustella Virtain koulua kohden. Sinne oli kotoani kahden kilometrin matka mutkansa ja sorapintansa säilyttäneyttä Ylipaakkolantietä.

Ensimmäisenä ohitin isän rakentama puisen maitolavan. Siinä se seisoi tukevasti tien varressa. Kolme askelmaa johti ylätasolle. Pitihän lavan olla sen verran korkea, että pännikkäin nostaja sai astiat hyvin siirrettyä maitoautoon. Lavassa oli katto ja seinät kahdella sivulla. Meillä postilaatikko oli myös kiinnitetty maitolavaan. Maitolavoja oli ennen lähes joka talon kohdalla. Lieneekö karjatonta taloa ollutkaan – ei ainaakaan monta.

Hauvaaran kaupan kohdalla, tien toisella puolella, oli pönttö, josta sai ostaa polttoainetta traktoriin. Tankkauspiste tuli siihen traktoreiden yleistyttyä.

Jokaisen talon kohdalla oli postilaatikko. Postinjakaja Väinö kävi pyörällä polkien nostamassa laatikon

läppää pudottaakseen sinne *Pohjo-lan Sanomat* ja muun mahdollisen postin. Kaikki posti tuli kerran päivässä kuutena päivänä viikossa. Edellinen jakaja, Emma, oli käyttänyt potkukelkkaa talvisin.

Tien mutkia myötäili sähkötolppien ketju. Kuumina kesäpäivinä niiden langat roikkuivat matalalla. Syksyisin ne olivat kuin helminauhaa, kun linnut kokoontuivat langoille lähtölaulelemaan.

Koulumatkoja kävelimme yhdessä, kuka nyt sattuikaan pääsemään samaan aikaan koulusta. Eräs poika lienee halunnut pelotella meitä toisia kertomalla, että eräässä aitassa makaa vainaja. Varmaan näin olikin. Vainajiahan pidettiin aitoissa hautajaisiin asti. Ainakin kaksi aittaa on matkalta kadonnut, myös tuo ”ruumisaitta”.

Kun Ollitervo ohitettiin, jäi rantapuolelle Riekon talo laattakivimainoksineen. Taloa ei enää ole, ja keräämättömät laattakivetkin ovat joen sylissä. Nuo liuskeviviksikin



Elokuinen ilta ja pääskyjen helminauhaa. Kuvassa näkyy Lahden vanha talo.
(Kuva: Mari Parpala, 2019.)

kutsutut luonnonkivet sopivat ainakin pihan kulkukäytävälle.

Koulumatkan ainoa nousu oli puolivälissä matkaa. Ei se kovin korkealta nyt näytä. Tuon Pykälistön mäen kohdalla tie kävi mutkallaan melkein tervehtimässä jokea. Tien toisella puolella maa nousi jyrkkänä ylös. Vanhat tiet seurasivat luonnon muotoja. Mutkaisissa kohdissa tien reunaan oli isketty jyrkät luonnonkivet, joihin oli pultein kiinnitetty valkoiset kaiteet. Lienevätkö kai-depuut enää samat? Kivet varmaan ovat.

Mäen alapäästä on kadonnut tummankeltainen korkea pönttömäinen rakennus, jonka ovesa oli salaman kuva ja teksti ”Hengenvaara”.

Aiheellinen varoitus. Kerrottiin, että yksi ihminen on menettänyt henkensä tunkeutuessaan juuri tuon muuntajan sisään. Mäen alavasta kohdasta mahtui talvisin lähtemään autolla ajettava jäätie länsipuolelle. Se oli ennen voimalaitoksen rakentamista. Tie oli ahkerassa käytössä.

Vaikka tiessä on edelleen paljon tuttua ja vanhaa, jotakin on kadonnut. Maitolavojen tavoin kilometritolppia ei enää ole. Jollakin vanhalta tieosuudella saattaa sellaisen nähdä. Ylipaakkolantien ainoa ja viimeinen kilometritolppa katosi viimeisen ojansyvennyksen yhteydessä. Tolpassa oli valkoiset siivekkeet, ja kummallakin lipareella mustin numeroin luku. Se kertoi, montako kilometriä

on seuraavaan taajamaan eteenpäin ja montako taaksepäin. Pylväitä oli kilometrin välein. Monta lapionpisto on maahan isketty, ennen kuin pönäkät tolpat ovat olleet pystyssä.

Siirtyessäni oppikouluun matkalle mahtui enemmän mäkiä ja mutkia. Syksyisin ja keväisin koulumatkat taittuivat polkupyörillä. Vaihdepyöriä ei tuolloin ollut. Mäet olivat niin suuria – ja ovat edelleenkin – että jokainen joutunee taluttamaan ainakin vaihteetonta pyörää.

Pyöräilijän helmat tai housunlahkeet lepattivat ja sora narisi, kun hän kiiti mäkeä alas kuin jänöjussi mäenlaskussa. Hauvaaran mäki oli vielä aika lempeä Hännisen mäkeen ja Pajarin mäkeen verrattuna. Korkeuden lisäksi Hännisen mäestä teki haastavan sen mutkaisuus. Näkyvyys ei ollut mitä parhain.

Varsinkin Hännisen mäessä on linja-autojen kuskien taidot punnittu, kun he ovat kettingit kilisten liukkaiden kelien aikana taiteilleet lastiaan eteenpäin. Pajarin mäessä saattoi jo rohkeammin painaa kaasua, koska tie oli suora vaikkakin korkea.

Kulkijan selvitettyä nuo mainitut mäet ei tie luvannut vieläkään helppoa taivalta. Varsinkin mutkia oli tarjolla. Holtiton kuski olisi voinut päätyä vaikka jonkin talon seinästä sisään, useammankin. Eivätkä

mäet vielä lopu, tulee Siirtolan mäki ja jyrkkä kurvi. On siinäkin mutkassa joku joskus koetellut, minkälaista on ajaa suoraan. Onneksi auto ei osunut mihinkään kovempaan. Mahtavia mäntyjä ja maitolavakin olisi ollut siinä lähellä.

Onkohan Ylipaakkolantien viimeinen mutka kaikkein petollisin? Tossavan mutkassa tie kääntyy aika jyrkästi, ei kiipeä korkealle vaan mieluummin vähän niiaa alaspäin. Näkyvyys on huono ja tie kapea.

Lähdetäänpä vielä pyöräilemään tuo noin kymmenen kilometrin matka kesäisessä säässä etelästä pohjoiseen. Toivotaan, että kovin moni autoilija ei ole nyt liikkeellä. Miksi niin? Siksi vain, että tie saattaa pölistä. Tosin se ei pölise likikään niin paljon kuin se pölisi kymmeniä vuosia sitten. Melkein läpinäkymätön hiekkapilvi leijaili aina auton menon jälkeen. Tien vierustan kasvustotkin olivat pölyisiä. Nykyisin sorateissa käytetään pölynsidosaineita asutusten varsilla.

Mutta nyt pyöräilemään. Ollaan valppaina. Pitkiä suoraa matka ei tarjoa, mutta mukavia vaihtelevia näkymiä. Tien varrella on rehevää kasvustoa; mitä olisivat teiden pientareet ilman valkoisina kukkivia koiranputkia? Entä ihanasti tuoksuvat mesiangervot, metsäkurjenpolvet, apilat,

Museoviraston suojelama Ylipaakkolantie Tervolassa on osa Perä-pohjolan elävää kulttuuriperintöä.

Kemijokivarressa kylä, jossa on kymmenittäin vanhoja taloja ja jonka kohdalta joki näkyy avarana ilman rantojen patovalleja, on harvinainen. Miljöö ansaitsee niin suojelunsa kuin arvostuksensa. Tässä Lapin yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen toteuttamassa teoksessa lähestytään Ylipaakkolantien historiaa useasta eri näkökulmasta. Tienvarren asukkaiden muistot ja äänet ovat keskeisessä osassa.



Kemijoen mutkittelevaa uomaa Ylipaakkolan Havuvaaralta kuvattuna vuonna 1899. Joessa näkyvä matala saari on todennäköisesti Rannansaari. Myös paikallinen asukas on tallentunut geologi Hugo Berghellin ottamaan kuvaan. (Kuva: Hugo Berghell.)

